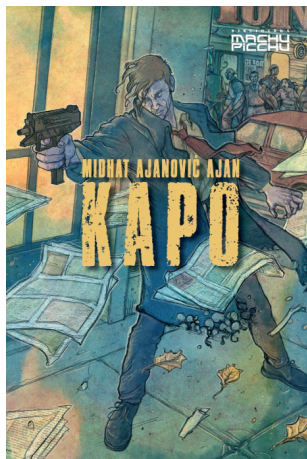

Јасна Шамић

ПОЕМА О ПАКЛУ

(Мидхат Ајановић Ајан: *Капо*, Матица хрватска, Бизовац, 2025)

Мидхат Ајановић Ајан рођен је у Сарајеву, гдје је студирао новинарство, а потом анимацију у Загребу. Од 1994. године живи између Шведске и Босне и Херцеговине. Предавао је филмске студије на Универзитету у Гетебургу, као и у школи за анимацију у Екшеу. Аутор је бројних романа, есеја, стрипова и књига карикатура, међу којима су *Јалијаш*, *Боловање*, *Каџајулш*, *Усељеник* и *Аустроугарски шунел*.

У својим ранијим књигама Ајановић је већ показао особен спој хумора, горчине, друштвене анализе и осјећаја егзила. Све те особине присутне су и у његовом најновијем роману *Капо*, можда једном од његових најмрачнијих дјела, које се наставља на поетику и тематски правац присутан и у ранијим књигама. Важно је то истаћи јер Ајан не припада оној врсти данас помодне литературе која једну те исту идеју, или чак само једну реченицу, развучи кроз бескрајне варијације и псеудопоетичне или псеудодраматичне пасаже. Таква литература преплављива је добар дио Запада, а слави се и код нас. Ајан, напротив, има шта да каже. Он говори о ономе што вријеђа уши многих конформиста навиклих на политичку коректност и књижевне опште фразе. Речено сарајевским шатровачким језиком, који Ајан изврсно познаје и којим боји нека своја дјела, он не *шуљира*.

Иако су многе његове књиге истовремено реалистично огледало стварности, чини ми се да у босанској јавности ипак нису врједноване онако како заслужују. Локални књижевни арбитри често уздижу много слабија дјела и ауторе. Ајан је, међутим, био познат још и прије рата, не само као писац него и као карикатуриста, синеаста, аутор анимираних филмова и стрипова. Као што у својим романима прецизно осликава савремена друштва и блиску историју, тако и у неколико потеза оловке успијева приказати читаву друштвену или политичку ситуацију, понекад и без једне једине ријечи.

У роману *Капо* препознајемо исти спој духовитости, трагикомедије, друштвене анализе и горке ироније који обиљежава и Ајановићеве раније романи. У њему се спаја прича о садашњости с реминисценцијама на прошлост, гдје се та два времена непрестано сударају и огледају једно у другом, а горка истина избија на видјело. *Капо* спада у оне ријетке текстова који се читају с великом нелагодом, готово са страхом, јер говори о стварности коју мало ко успије овако оголити и књижевно уобличити. Иако је ријеч о босанској и балканској стварности, ово је истовремено и планетарни роман, роман о свијету којим владају новац, мафија, политичко лицемјерје и терор великих сила. Поред такве бјелосвјетске мафије, наши локални лопови

дјелују готово питомо. А управо су их велики центри моћи увели у систем опште корупције и криминала.

Ајан сматра да је *Кајо* наставак једног од његових најчитанијих романа *Јали-јаш*, који је први пут објављен 1998. године, након чега је објављен у још пет издања и тако постао вјероватно један од најчитанијих савремених романа на Балкану, а који је домаћа критика прилично прешутјела. Ипак, посљедње Ајаново дјело може се читати и самостално, као засебна цјелина.

Он отвара једну од најстрашнијих тема данашњице: трговину дјецом. Она се, како и књига сугерише, развија на простору Балкана за вријеме рата, геноцида и урбицида у Босни и Сарајеву, док је заправо ријеч о глобалном механизму. Немогуће је не помислити и на случај Џефрија Епстина и читаву мрежу међународне мафије повезане с државним врховима, политиком, финансијама и тајним структурама моћи. Уз трговину дјецом на Балкану се за вријеме „нашег рата” појављује и трговина органима, коју аутор овдје не помиње, али је се читалац готово неизбежно сјети, јер није занемарива као злочин. Продаја дјеце је нешто још стравичније, и та дјечја трагедија у овом роману приказана је као један од најјезивијих облика савременог зла. Ајановић не пише памфлет, него густ, документован и литерарно снажан роман. Његова визија свијета је мрачна, али увјерљива. Хипокризија Запада приказана је као готово непоправљива, док аутоцензура влада више него отворена цензура. Сви говоре о људским правима, док систем почива на манипулацији, интересу и контроли. Снажне су странице и о универзитету, мјесту које би требало бити простор знања и поштења, а које је приказано као свијет каријеризма, лицемјерја и политичке послушности. Ту више није важно знање него диплома, подобност и политичка коректност. „Једино што никога више не занима је знање”, можда је једна од кључних реченица романа. У овом капиталистичком свијету човјек је сведен на број, профит и потрошача.

У истовремено потресним и ироничним пасажима аутор говори о дигитализацији, контроли банака, распаду људских односа и свијету у којем „једини смицао дигитализације” постаје богаћење богатих. Тај осјећај опште деградације цивилизације провлачи се кроз цијелу књигу („Банка нам и без видљивог разлога и повода у сваком трену може блокирати све што имамо”, каже аутор, и додаје: „У Америци су у исто вријеме донијели сличан закон на основу којег 'легално' могу шпијунирати свакога на планети”). Писац се с правом пита је ли то слобода о којој су некада сањали дисиденти и људи који су вјеровали у Запад, они који су лежали по комунистичким затворима, издавали самиздате и замишљали Запад као простор слободе. То разочарење дубоко прожима овај роман. У томе се могу препознати многи људи, нарочито они из бивших тоталитарних земаља, који су умјесто отвореног тоталитаризма добили његов прикривени облик и хипокризију.

Ајановић прецизно показује и осјећај изврнутог свијета у којем живимо: „У овој Швици као да сам ушао у огледало па отуда проматрам овај свијет. Што је десно, то је лијево, што је лијево, то је десно.” У том свијету: „Одавде до вјечности, ништа се промијенило није у људском роду. Велика глава, ситни зуби, мека муда – и ето ти слике и прилике интелектуалца!” Аутор је добро уочио какав је тај интелектуалац, посебно онај у уличканим земљама попут Швајцарске, али и у Шведској,

Француској и уопште на Западу, да не помињемо оне који окупирају такозване мејнстрим медије.

Ајановић пише руком вјечног странца, егзиланта, једног од оних који су сањали Запад, да би се у њега све више разочаравали гледајући како управо они који говоре о слободи и демократији воде ратове, уништавају земље и подржавају мафијашке системе. Али ово није само политички или друштвени роман. Он је дубоко људски. *Кајо* поставља и интимна питања о старости, љубави, усамљености и смислу живота. „Могу ли два стара човјека вољети и бити вољени?“, пита се аутор и одговара: „Не знам, како бих то знао? Никада раније нисам био стар. Оно што знам је да ме дуго није било у свијету и није било свијета у мени.“ Роман *Кајо* је дакле и прича о избјеглиштву, идентитету и личној судбини.

Капо, млади докторанд који покушава разумјети властито поријекло и ратну прошлост, једна је од централних фигура романа. Његово инсистирање да говори „нашки“, као да се тиме – како вели аутор – покушава вратити кући коју никад није имао, постаје симбол читаве једне генерације расутих људи. И не само расутих, него и продатих. Он носи звучно западно име, али остаје уништен као личност. Његов циљ је раскринкати неправду која није нанесена само њему, али му ни то звучно име ни друштво које се заклиње у људска права неће помоћи.

Ајановић изврсно познаје *јалију*, мафијашки менталитет, језик улице и психологију насиља. Све дјелује као да је аутор годинама живио усред тог свијета који описује. Посебно је занимљив лик јалијаша Сокола, који није приказан само као криминалац него и као нека врста трагичног праведника, човјека који покушава исправити неправде које друштво неће ни да види. Та „правда“ манифестује се истовремено и кроз личну освету. Он је бруталан, али и хуманији од система који се представља цивилизованим. Управо зато покушава спасити барем дио отете дјеце. Тај лик, као и професор-наратор, носи у себи одређену дозу грижње савјести и осјећај пораза. Професор зна да би можда морао покушати помоћи свом докторанду, али више нема ни илузија ни снаге за борбу против система. Тачније, нема снаге за борбу против вјетрењаца.

Географски, роман се протеже од Балкана до Шведске, преко Швајцарске и још неких европских земаља, а временски обухвата широк распон: од осамдесетих година двадесетог вијека, којима се приповједач носталгично враћа, па све до блиске будућности, до 2029. године, гдје смо већ постали песимистични свјedoци непромијењеног или непромјењивог стања. Тиме роман поприма готово дистопијску димензију, али дистопију која је већ почела.

Писан одличним стилем и с обиљем бриљантних метафора, *Кајо* је испуњен хумором који бисмо могли назвати сарајевским, али и балканским – хумором горчине, ироније и самоодбране пред ужасом свијета који странци тешко могу разумјети. На примјер: „Намирисати дрота на пушкомет. [...] Намазати се медом и ући у медвјеђу пећину па се отуда вратити жив и здрав. [...] Ма, могао је потковати ђавола на леду ако треба.“ Или брутално иронична реченица: „Човјек има више користи од холестерола него од њега.“ Управо ова мјешавина друштвене анализе, филозофије, интима и ироније једна је од највећих вриједности овог наслова. Француски

критичари би вјероватно рекли да је роман „есејистички“, можда би му то чак и замјерили, али управо тај спој књижевности, филозофије и личног искуства може очарати многе друге читаоце, нарочито читаоце из *Mitteleurope*, који дијеле слично историјско искуство. За разлику од многих савремених западних романа који говоре апстрактно о хуманизму, носталгији или несрећи а да готово никад не спомињу стварне ратове, агресије и лицемјерје Запада, Ајановић именује проблем. Култура и литература овдје нису украс ни парадирање знањем, него посљедња сламка спаса за коју се хвата аутор у свијету који тоне у мрак. И коначно, једна од најтрагичнијих реченица романа можда је управо ова: „Дјецу више нема тко рађати и подизати.”

Подвукла бих још једном да је то књига не само о разочарењу и свијету који се распада, већ и својеврсна поема о Паклу који више није скривен, него постаје свакодневница.